

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MUAMMOLI TA’LIM VA MUSTAQIL FIKRLASHNING NAZARIY ASOSLARI

Axmadjonova Sevinch Farxodjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta’lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi yo’nalishi 1-bosqich magistranti

S.F.Axmadjonova@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21158954>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida muammoli ta’limning nazariy asoslari va o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Muammoli vaziyatlar orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur va refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik mohiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Dewey, Vygotskiy va zamonaviy xalqaro tadqiqotlar (PISA, PIRLS) konsepsiyalari asosida muammoli ta’limning o‘quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini shakllantirishdagi o‘rni ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, muammoli ta’lim, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur, refleksiya, pedagogik jarayon.

Abstract: This article highlights the theoretical foundations of problem-based learning in the process of primary education and its importance in the formation of independent thinking in students. The pedagogical essence of developing critical thinking, creative thinking and reflection skills in students through problem situations is analyzed from a scientific and theoretical point of view. Based on the concepts of Dewey, Vygotsky and modern international research (PISA, PIRLS), the role of problem-based learning in the formation of independent decision-making and reasoning skills in students is shown.

Keywords: Primary education, problem-based learning, independent thinking, critical thinking, creative thinking, reflection, pedagogical process.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va ijodiy tafakkurni shakllantirishga qaratilgan. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi shaxsning keyingi ta’lim jarayonlari va ijtimoiy hayotidagi muvaffaqiyati uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois, bu bosqichda o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik nazariyalarda mustaqil fikrlash o‘quvchining o‘z bilimini tahlil qilish, muammoli vaziyatlarda yechim topish va o‘z qarorini asoslash qobiliyati sifatida talqin etiladi. Bu ko‘nikma o‘quvchilarda faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki ularni amaliyotda qo‘llash, yangi g‘oyalarni ilgari surish va ijodiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, muammoli ta’lim konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Muammoli vaziyatlar orqali o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undash, ularni

savol berishga, izlanishga va o‘z qarorini asoslashga o‘rgatish ta’lim samaradorligini oshiradi.

Pedagogik nazariyalarda muammoli ta’lim o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Dewey ta’lim jarayonini “o‘quvchini muammoli vaziyatga qo‘yish va uni hal qilishga undash” deb ta’riflagan. Vygotskiy esa muammoli ta’limni o‘quvchining “yaqin rivojlanish zonasi”ni faollashtiruvchi metod sifatida ko‘rsatadi.

Muammoli ta’limning nazariy asoslari quyidagilardan iborat:

- * Muammoli vaziyat yaratish — o‘quvchini izlanishga, savol berishga va fikrlashga majbur qiladigan sharoit.

- * Savol-javob va izlanish — o‘quvchining o‘z bilimni tahlil qilish va yangi bilimlarni kashf etish jarayoni.

- * Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish — muammoli vaziyatlarda o‘quvchi o‘z qarorini asoslash va xatolarini anglash imkoniga ega bo‘ladi.

- * Ijodiy tafakkurni shakllantirish — muammoli ta’lim o‘quvchini yangi g‘oyalar ishlab chiqishga undaydi.

Xalqaro tadqiqotlar, jumladan, PISA va PIRLS dasturlari ham o‘quvchilarning muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish, matnni tahlil qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini baholashga qaratilgan. Bu esa muammoli ta’limning nazariy asoslari zamonaviy ta’lim talablariga to‘liq mos kelishini ko‘rsatdi. O‘zbekiston ta’lim standartlarida ham o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida muammoli ta’lim o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita sifatida ko‘plab afzalliklarga ega. Pedagogik kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar faolligi ortadi, savol berish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalari shakllanadi.

Muammoli ta’limning amaliy jihatlari quyidagilardan iborat:

- * Faollikni oshirish — o‘quvchilar dars jarayonida passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi.

- * Mustaqil qaror qabul qilish — muammoli vaziyatlarda o‘quvchi o‘z fikrini shakllantiradi va uni asoslashga harakat qiladi.

- * Tanqidiy fikrlashni kuchaytirish — o‘quvchilar xatolarini anglab, ularni bartaraf etish yo‘llarini izlaydi.

- * Ijodiy tafakkurni rivojlantirish — muammoli vaziyatlar o‘quvchini yangi g‘oyalar ishlab chiqishga undaydi.

- * Hamkorlik va muloqot — guruhda muammoli vaziyatlarni hal qilish jarayonida o‘quvchilarda hamkorlik va muloqot madaniyati shakllanadi.

Xalqaro tadqiqotlar ham bu fikrni tasdiqlaydi. Masalan, PISA baholash dasturida o‘quvchilarning muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari asosiy mezon sifatida baholanadi. Shu bilan birga, amaliyotda muammoli ta’limni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi va dars jarayonini to‘g‘ri tashkil etishi muhim ahamiyatga ega. Agar muammoli vaziyatlar faqat epizodik tarzda qo‘llansa, kutilgan natijaga erishish qiyinlashadi.

Xulosa qilib aytganda, muammoli ta’lim boshlang’ich ta’lim o’quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirishning eng samarali nazariy yondashuvlaridan biri ekanini ko’rsatadi. Bu yondashuv o’quvchilarda faqat tayyor bilimlarni o’zlashtirish emas, balki ularni tahlil qilish, muammoli vaziyatlarda yechim topish va o’z qarorini asoslash ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik nazariyalar va xalqaro tadqiqotlar (Dewey, Vygotskiy, PISA, PIRLS) muammoli ta’limning o’quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur va refleksiya ko’nikmalarini shakllantirishda muhim rol o’ynashini tasdiqlaydi. Shu bois boshlang’ich ta’lim amaliyotida muammoli ta’limni tizimli va maqsadli qo’llash ta’lim sifatini oshirishning, shuningdek, o’quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning zaruriy sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Dewey J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.
2. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
3. Bruner J. The Process of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
4. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education, Vol. 5, No. 1, 1998.
5. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009.
6. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Mullis I.V.S., von Davier M., Foy P. PIRLS 2021 International Results in Reading. – Boston: IEA PIRLS International Study Center, 2023
8. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PF-5538-son Farmoni. – Lex.uz, 2018
9. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 822-sonli Qarori. – Lex.uz, 2020
10. Qodirova F.R., Toshpo’latova Sh.Q., Kayumova N.M., A’zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. Darslik. - Toshkent: Tafakkur, 2019.